

ICONOGRAFIA SFÂNTULUI GHERASIM DE LA IORDAN ÎN PICTURA MURALĂ ROMÂNEASCĂ

de CONSTANTIN I. CIOBANU

The Iconography of Saint Gerasimus of the Jordan in Romanian murals

Abstract: St. Gerasimus of the Jordan – founder of the monasteries in Palestine – died on March 5, 475 AD. The Latin and Syrian calendars honor his memory on March 5. In most Greek calendars the saint is mentioned on March 4, but there are certain calendars – related to the status of Studios Monastery – where his commemoration takes place on March 20. This article presents a brief overview of the evolution of St. Gerasimus iconography over the centuries, from the first known image, preserved in the mural painting of St. Anthony's monastery in Novgorod, to the examples of some of the seventeenth-century icons or some illustrated manuscripts from the eighteenth century. A special role is given to the description of the scenes contains *The Story of St. Gerasimus' lion* preserved in the Moldavian mural paintings of the 16th century. This story is inspired by one of the chapters of John Moschus' *The Spiritual Meadow* and has many similarities with *The Story of St. Jerome and the Lion*. The frescoes of the Humor and Voroneț monasteries have preserved the Slavonic inscriptions, thanks to which we can today reconstruct the contents of the mural cycles dedicated to this story.

Keywords: Frescoes of the 16th century, Humor Monastery, John Moschus, Moldavian murals, St. Gerasimus, *The Spiritual Meadow*, *The Story of St. Gerasimus' lion*, *The Story of St. Jerome and the Lion*, Voroneț Monastery.

Hagiografia

Viața Sfântului Gherasim (Biblioteca Hagiographica Graeca, N 693) a fost scrisă în secolul al VI-lea. Alcătuitorul acestei hagiografii s-a folosit de mărturiile discipolilor sfântului, inclusiv de cele ale cuviosului Chiriak Sihastrul (în care este amintită premoniția Sf. Gherasim referitoare la moartea Sf. Eftimie cel Mare). În opinia mai veche a lui A. I. Papadopoulo-Kerameus, autor al *Vieții sfântului* este Chiril din Skitopolis. Bizantinologul francez Henri Grégoire a negat însă această atribuire ca nefondată. Din punctul lui de vedere *Viața Sf. Gherasim* este doar o compilație din operele lui Chiril din Skitopolis și din *Limonariul* lui Ioan Moshu. În afară de această *Viață* – considerată canonică – a sfântului, s-au mai păstrat încă două *hagiografii* anonime (Biblioteca Hagiographica Graeca, N 694 și 696c), o *Viață* însoțită de descrierea minunilor înfăptuite de sfânt și atribuită lui Cosma Retorul (Biblioteca Hagiographica Graeca, N 695), precum și un *Cuvânt de omagiere* consacrat sfântului și atribuit lui Constantin Acropolitul (Biblioteca Hagiographica Graeca, N 696).

Date disparate din *Viața Sfântului Gherasim* se mai găsesc în *Viețile* sfinților Eftimie cel Mare și Chiriak Sihastrul, scrise de deja amintitul Chiril din Skitopolis. În *Limonariul* lui Ioan Moshu (mort în anul 619 d. Hr.) este reprodusă *povestirea* despre vindecarea leului de către sfânt. Episodul cu leul, devenit după vindecare docil ca un câine și ascultător la toate ordinele sfântului, este prezentat ca un exemplu al supunerii faunei din Rai lui Adam înainte de ziua păcatului original. Însuși Ioan Moshu, la sfârșitul capitolului respectiv al *Limonariului* (numit „Leul și avva Gherasim”) scrie – referitor la acest subiect – următoarele: „Aceasta s-a întâmplat nu pentru că leul avea suflet cugetător, ci pentru că Dumnezeu a vrut să arate că slăvește pe cei care-l slăvesc pe El nu numai în timpul vieții lor, ci și după moarte și ca să arate cât erau de supuse lui Adam animalele înainte de călcarea poruncii și de alungarea din desfătarea Raiului”¹.

¹ Ioan Moshu, *Limonariul sau Livada Duhovnicească*, Alba Iulia, 2014, p. 130.

Exegeții au interpretat pe parcursul secolelor domesticirea leului în două feluri: „Aici poate fi vorba de domesticirea propriu-zisă a unui animal sălbatic, fapt menit să sublinieze sfințenia cuviosului, care îl face pe leu să își depășească firea de animal prădător, expresie a transfigurării naturii prin lucrarea dumnezeiască. Pe de altă parte însă, poate fi vorba despre o istorisire într-o cheie metaforică, frecvent folosită în Biserica primelor veacuri și ușor accesibilă creștinilor de atunci. În această cheie, domesticirea leului poate fi interpretată ca o domesticire și supunere a patimilor (adeseori asemănate în literatura ascetică cu niște „fiare sălbatice”) și la o transfigurare (metanoia) a omului prin pocăință, prin nevoințele trupești și lucrarea celor duhovnicești. Ambele interpretări sunt potrivite pentru a ilustra viața cuviosului Gherasim”².

Simbolic este și numele Iordan, dat de sfânt leului. Aici pare a fi o aluzie destul de transparentă la botezul Domnului, care a avut loc în râul Iordan, iar însăși actul acordării unui astfel de nume animalului poate fi privit ca un eventual „botez spiritual”.

Gherasim de la Iordan a murit pe data de 5 martie a anului 475 după Hristos. În calendarele latine³ și siriace⁴ data de 5 martie este ziua în care este cinstită memoria sfântului. În majoritatea calendarelor grecești⁵ sfântul este pomenit pe data de 4 martie. În unele calendare bizantine, comemorarea sfântului Gherasim este plasată și pe data de 20 martie. Aceasta este o particularitate a scrierilor hagiografice legate de statutul mănăstirii Studion⁶. Odată cu răspândirea în lumea ortodoxă a *Tipicului de la Ierusalim*⁷ s-a încetățenit sărbătorirea Sf. Gherasim pe data de 4 martie (vezi manuscrisul *Sinait. gr. 1096* din secolul al XII-lea). Această dată figurează și în calendarele bisericești contemporane.

Povestirea despre leul Sf. Gherasim a căpătat o largă răspândire în scrierile slavone după traducerea *Limonariului* lui Ioan Moshu. Ea a intrat în *Patericul Sinait*⁸, tradus pe teritoriul actualei Bulgariei în secolul al X-lea după Hristos. Ulterior, această povestire a „ilustrat” ziua de 4 martie din cadrul cuprinsului așa-numitului *Prolog neversificat* compus în Rusia la începutul secolului al XII-lea. Traducerea slavonă a povestirii lui Ioan Moshu s-a oglindit și în componența *Prologului în versuri*, unde ilustra data de 20 martie.

Cel mai vechi manuscris conținând canonul sfântului (glasul al 8-lea), care urmează povestirii referitoare la leul Sf. Gherasim, este o *Mineie* din secolul al XIII-lea, aflată actualmente la Arhiva de Stat a Actelor Vechi a Federației Ruse⁹ (РГАДА, Tip. Nr. 106, fol. 66r-67v).

În Rusia, de la sfârșitul secolului al XV-lea, Sf. Gerasim de la Iordan începe să fie confundat cu Fericitul Ieronim din Stridon. Astfel, în celebra Biblie a lui Ghenadie¹⁰, paternitatea Sf. Gherasim este atribuită prefetelor – scrise în realitate de Ieronim – la cărțile *Paralipomena*, *Ezdra*, *Neemia*, *Tobit*, *Judit*, *Macabeilor* și *Înțelepciunea lui Solomon*. Confundarea celor doi a fost cauzată, probabil, de apropierea fonetică a numelor lor (Gerasimus – Jeronimus ; Gérasim – Jérôme) și de unele trăsături biografice comune : atât Gherasim cât și Ieronim și-au petrecut o parte din viață în Palestina, ambii au înființat acolo mănăstiri (la Bethleem – Ieronim, pe râul Iordan – Gherasim), ambii au fost „vindecători” de lei (să ne amintim aici de celebra gravură a lui Albrecht Dürer în care este reprezentat Sf. Ieronim cu leul la picioare). Astăzi este greu de precizat cui i-a aparținut inițial această confuzie: unii o atribuie traducătorului Bibliei Veniamin, iar alții – însuși comanditarului, arhiepiscopului de Novgorod Ghenadie¹¹ și ajutorului său în problemele legate de traducerea și transcrierea Bibliei, diacului Gherasim Popovka¹².

² Vezi: https://ro.orthodoxwiki.org/Gherasim_de_la_Iordan#cite_note-2

³ *Martirologiul Roman*, editat la 1583, dar bazat pe textul mai vechi al *Martirologiului lui Usuard*, compus între anii 845–850 și terminat la anul 865 d. Hr..

⁴ *Martirologiul lui Rabban Sliba* din secolul al XIII-lea.

⁵ Vezi: *SynCP = Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmondiano* / Ed. H. Delehay. Bruxelles, 1902 (în *Propylaeum ad Acta SS Nov.*), col. 507–508, *Tipicul de la Ierusalim* ș. a.

⁶ Vezi: *Tipicul Everghetinos* din prima jumătate a secolului al XII-lea = *Tipicul lui Timotei* pentru Mănăstirea Maicii Domnului Everghetis (anii 1054–70; revizuit în 1098–1118).

⁷ *Tipicul de la Ierusalim = Tipicul ctitoricesc (monahal) al Mănăstirii Sf. Sava de lângă Ierusalim* (după anul 1100); aici este vorba de manuscrisele *Codex Sinaiticus nr. 1096* (secolul al XII-lea), dar și de *Codex Sinaiticus nr. 1097* (anul 1214). Nu este vorba de tipicul liturgic care, mai târziu, a fost tipărit la Muntele Athos în 1545 și – într-o variantă îmbunătățită – în 1577, dar și la Veneția în anii 1525, 1545 și 1738, și care a apărut și în traducere românească, la Iași, în anul 1816, fiind tradus după varianta slavonă apărută la Moscova în 1690.

⁸ Cel mai vechi manuscris al acestui pateric, de izvod vechi rus, datează din secolul al XI-lea și se află la Muzeul de Stat de Istorie a Federației Ruse din Moscova, la cota *Sin. Nr. 551*.

⁹ Vezi: Arhiva de Stat a Actelor Vechi a Federației Ruse (rus.: РГАДА), Tip. Nr. 106, fol. 66r-67v.

¹⁰ Ghenadie Gonozov sau Gonzov (primul sfert al secolului al XV-lea – 4 decembrie 1505) a fost arhiepiscop de Novgorod din 1484 și până în 1504. A murit în 1505 la mănăstirea Ciudov din Moscova.

¹¹ Vezi nota precedentă.

¹² Referitor la Gherasim Popovka vezi: *Православная энциклопедия*, Т. XI, Москва, 2006, p. 181–182.

Iconografia

Până în secolul al XII-lea în arta bizantină imaginile Sf. Gherasim nu sunt atestate. Unii cercetători leagă acest fapt de pasajul din *Viața Sf. Evtimie*¹³ (scrisă de Chiril din Skitopolis) în care este amintită erezia lui Gherasim de la râul Iordan, – erezie care a avut însă un caracter vremelnic¹⁴. Ulterior, virtuțile monahale ale acestui sfânt au prevalat și Gherasim a început să fie venerat drept unul dintre „stâlpii” monahismului palestinian.

Fig. 1. Medalion cu imaginea-bust al Sfântului Gherasim. Frescă din 1125. Catedrala Nașterea Maicii Domnului a Mănăstirii Sfântul Antonie. Novgorod.

¹³ Vezi pasajul din *Viața Sfântului Evtimie cel Mare*: „Împărăteasa Eudoxia nu a fost singura pe care Sfântul Evtimie a avut norocul s-o aducă înapoi, la adevărata credință. A mai existat și un anahoret de foarte înaltă virtute, numit Gherasim... „ Cf. : <http://viedessaints.free.fr/vds/euthymeLeGrand.html>

¹⁴ În acea vreme, viața bisericească era tulburată de tensiunile iscate între creștinii ortodocși și adepții lui Dioscor I, papă-patriarh al Alexandriei (444–451), și Eutihie (mort în jurul anului 454), arhimandrit al unei mănăstiri din Constantinopol, care susțineau învățătura monofizită despre Hristos. În anul 451, când împărații Marcian (450–457) și Pulcheria au convocat Sinodul Ecumenic de la Calcedon, doctrina monofizită a fost condamnată ca eretică. O parte a creștinilor din Orient, în special din Siria și Egipt au continuat însă să-i urmeze pe monofiziți, ceea ce a dus la o ruptură a Bisericii din Orient. Potrivit „Viații Sf. Eftimie cel Mare” scrisă de Sf. Chiril al Ierusalimului, cuviosul Gherasim s-a lăsat o vreme înșelat de învățătura eretică a monofiziților. Însă, având obiceiul să meargă adânc în pustie, în locul numit Ruva, l-a întâlnit odată pe Sf. Eftimie cel Mare, care i-a arătat greșeala învățăturii lui Eutihie și l-a îndrumat să se întoarcă la dreapta credință. Cuviosul Gherasim, văzându-și greșeala, s-a pocăit, devenind un înfocat susținător al învățăturii de la Calcedon.

Fig. 2. a) Pictor Apsevd Theodor: Sfântul Gherasim. Frescă din 1183.
Altarul Enklistra. Mănăstirea Sf. Neofit de lângă orașul Paphos (insula Cipru).
b) Pictor Apsevd Theodor: Sfântul Gherasim cu sfinții Efrem Sirul și Chiriak. Fresce ale altarului Enklistra.
Mănăstirea Sf. Neofit de lângă orașul Paphos (insula Cipru).

Cea mai timpurie imagine a Sf. Gherasim provine din Rusia. Aici, la Novgorod, pe intradosul nordic al arcei absidei centrale a catedralei Nașterea Maicii Domnului a mănăstirii Antoniev¹⁵ s-a păstrat un medalion datat din anul 1125 după Hristos cu imaginea-bust a sfântului (Fig. 1). Pe intradosul sudic, pândit medalionului amintit – avem zugrăvit un alt medalion, cu chipul Sf. Hariton Mărturisitorul – alt ascet originar din Asia Mică, dar mort în Palestina, la Lavra Faran. În monumentele bizantine propriu-zise, Sf. Gherasim are un chip similar celui atestat la Novgorod: cu barbă ascuțită de lungime medie și divizată în două şuvițe alipite, îmbrăcat în straie monahale (chiton și pelerină), cu capul descoperit. Așa îl descoperim în frescele datate din anul 1183 a absidei altarului Enklisteri de la mănăstirea Sf. Neofit, aflată la 15 km de orașul Paphos, în insula Cipru¹⁶. Aici, cunoscutul pictor Apsevd Theodor I-a reprezentat pe Gherasim (Fig. 2a) alături de sfântul Efrem Sirul, mort în 373 la Edessa, și de sfântul Chiriak, anahoret din Palestina, mort în 556 (Fig. 2b). La mănăstirea Sf. Theotist de lângă Ierusalim (sfârșitul secolului XII) îl găsim pe Sf. Gherasim zugrăvit alături de Sf. Sava cel Sfințit¹⁷. După cum vedem toți sfinții pictați în apropierea lui Gherasim aparțin categoriei asceților palestinieni.

Fig. 3. Sfântul Gherasim. Frescă.
Biserica Sf. Gheorghe din Staro-Nagoričano (Macedonia). Anii 1317–1318.

Imaginile Sf. Gherasim din secolele XIII–XVI repetă în mare măsură formulele elaborate în secolul al XII-lea, în special pe cele de la mănăstirea cipriotă a Sf. Neofit: ascetul este reprezentat până la brâu, filactera este înfășurată, în apropiere sunt reprezentați alți asceți din arealul palestinian. Aceasta este soluția

¹⁵ Vezi: Лев И. Лифшиц, Владимир Д. Сарабянов, Татьяна Ю. Царевская, *Монументальная живопись Великого Новгорода: Конец XI - I-я четверть XII в.*, СПб., 2004. Раздел 2 [Описание живописи]. p. 597–600.

¹⁶ Vezi: Cyril Mango and Ernest J. W. Hawkins, *The Hermitage of St. Neophytos and its Wall Paintings*, dans: *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 20, (1966), p. 170, il. 78.

¹⁷ Gustav Kühnel, *Wall Painting in the Latin Kingdom of Jerusalem (Frankfurter Forschungen zur Kunst)*. Berlin, 1988. p. 187–191.

artistică pe care o capătă imaginea sfântului din picturile murale situate în colțul de sud-vest al catedralei din Timotesubani¹⁸ (Georgia, anii 1205-1215). În nartexul catoliconului mănăstirii Mileseva¹⁹, zugrăvit în jurul anului 1228, Sf. Gherasim este reprezentat în același registru cu cuvioșii palestinieni Ilarion cel Mare, Theotist al Palestinei și Teodosie Chinoviarhul (începătorul vieții de obște)²⁰. În pictura din anii 1317–1318 a diaconiconului bisericii Sf. Gheorghe de la Staro-Nagorićano (Macedonia) imaginile Sf. Gherasim (Fig. 3) și a Sf. Hariton Mărturisitorul sunt direct învecinate²¹.

Găsim imaginea sfântului și în decorul pictat în jurul anului 1319 al mănăstirii Hilandar de la Muntele Athos²². La mănăstirea Sf. Ioan Înaintemergătorul din Seres²³ (Grecia), zugrăvită în intervalul 1333–1345 chipul sfântului este reprezentat alături de chipurile lui Macarie al Alexandriei, a lui Macarie Egipteanul, Sisoe, Ioan Colov și Macarie Romanul. Din 1533 datează imaginea Sf. Gherasim de la biserica Sf. Panaghia Raviotissa din Kastoria²⁴ (Fig. 4a). Aici sfântul ține o filacteră desfășurată și se află în vecinătatea imediată a Sf. Euthimie cel Mare (Fig. 4b).

În ciclurile calendaristice ortodoxe Gherasim de la Iordan este reprezentat fie solitar, fie în compania leului vindecător de sfânt. Astfel, în Menologul zugrăvit în jurul anului 1320 (în tehnica frescei) de la biserica Adormirea Maicii Domnului a mănăstirii Gračanica²⁵ (regiunea Cosovo și Metohia) sfântul apare pictat până la brâu, în medalion (Fig. 5), iar în Menologul zugrăvit în intervalul 1334–1343 la mănăstirea Treskaveț²⁶ (Macedonia) – același sfânt apare în toată statura.

De trei ori este reprezentat Sf. Gherasim în ilustrațiile Manuscrisului Greco-Georgian al așa-numitei *Cărți de modele athonite* de secol XV, publicate integral în anul 1998 la Moscova, la editura „Indrik” de către Lilia Evseeva²⁷ (acest manuscris se află actualmente în colecția Bibliotecii Naționale a Federației Ruse din Sankt-Petersburg, fondul în limbi străine, Miscel. O.I.58). Astfel, la fol. 47r sfântul este reprezentat frontal, în toată statura, fiind îmbrăcat în sutană verde și pelerină roșie; la fol. 48r – el este înscris într-un medalion și reprezentat bust, îmbrăcat într-o pelerină cafenie (Fig. 6a), iar la fol. 102v – același sfânt apare în compania leului, situați ambii în partea stângă a unei miniaturi dreptunghiulare (Fig. 6b) ce mai conține imaginile Sf. Conon, a Mucenicilor din Amoreia și ale cărei texte – spre deosebire de primele două miniaturi cu imaginea lui Gherasim – sunt ortografiate în limba georgiană. În opinia prof. Lilia Evseeva aceasta *Carte de modele* este singurul exemplu de Menolog-manuscris în care Sf. Gherasim apare în compania leului. Celelalte Menologuri în care apar imaginile sfântului și ale animalului țin de domeniul picturii murale, al icoanei sau al cărților de zugrăvie rusești (a așa-numitelor podlinnikuri).

La începutul secolului al XIV-lea apar primele imagini ale ciclului vieții Sf. Gherasim de la Iordan. Aceste imagini sunt inspirate de capitolul 107 „Leul și avva Gherasim” din „Limonariul” lui Ioan Moshu, – capitol, care în diverse redacții a intrat în culegerile bizantine sau slavone, inclusiv – într-o formă abreviată – și în textul „Patericului Sinai”.

Cel mai timpuriu ciclu pictat al vieții Sf. Gherasim îl reprezintă picturile murale din anii 1309–1319 de la biserica Sf. Nicolae Orphanos din Tessaloniki²⁸ (Grecia). Acolo acest ciclu ocupă peretele de nord al părții sudice a nartexului. Compoziția este situată în două registre (dar fără dungă orizontală de divizare!) și trebuie lecturată de la stânga spre dreapta. În scenele registrului superior (Fig. 7) îl putem vedea pe Sf. Gherasim scoțând ghimpele din laba leului, pe leu ducându-l de căpăstru pe măgar la adăpat, furtul măgarului de către hoții călătorind pe cămile. Din registrul inferior s-au păstrat partea superioară a figurii Sf. Gherasim dojenind leul (sfântul credea că leul a mâncat măgarul!) și scena atacării hoților de către leu și eliberării măgarului. Un

¹⁸ Екатерина Л. Привалова, *Роспись Тимотесубани. Исследование по истории грузинской средневековой монументальной живописи*, Тбилиси, 1980. Pl. XLV.

¹⁹ Svetlana Tomeković, *Notes sur saint Gerasime dans l'art byzantin*, în *Zbornik za Likovne Umetnosti*, Novi Sad, 1985, T. 21, p. 283 și fig. 2.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 280 și fig. 3.

²² Vojislav J. Đurić, *Fresques médiévales à Chilandar*, în *Actes du XIIe congrès international des études byzantines*, III, Beograd, 1964, p. 78.

²³ Ανδρέας Ευγρόπουλος, *Αι τοιχογραφίαι τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας*. Θεσσαλονίκη, 1973. p. 13–15 și Pl. 9–11;

²⁴ Στυλιανός Πελεκανίδης, *Καστοριά. Βυζαντινὰι τοιχογραφίαι*, Θεσσαλονίκη 1953, Tab. 227a.

²⁵ *Lexikon der christlichen Ikonographie*. Band 6. Rom, Freiburg, Basel und Wien, 1974, col. 393.

²⁶ Павле Мијовић (Pavle Mijović), *Менолог : историјско-уметничка истраживања / Ménologe : Recherches iconographiques*, Beograd, 1973, fig. 150.

²⁷ Acest manuscris se află actualmente în colecția Bibliotecii Naționale a Federației Ruse din Sankt-Petersburg, fondul în limbi străine, Miscel. O.I.58. Cf.: Лилия М. Евсеева, *Афонская книга образцов XV века*, Москва, 1998, p. 199, p. 201 și p. 281.

²⁸ Ανδρέας Ευγρόπουλος, *Οι τοιχογραφίες του Αγίου Νικολάου Ορφανού Θεσσαλονίκης*, 'Αθήναι 1964, il. 119–122.

conținut similar au și cele câteva scene din viața Sf. Gherasim pictate în al treilea sfert al secolului al XIV-lea în capela de nord-est a bisericii rupestre din satul Ivanovo²⁹, Bugaria (Fig. 8).

Fig. 4. a) Sfântul Gherasim. Frescă. Biserica Panaghia Raviotissa din Kastoria. Anul 1333.
b) Sfântul Gherasim și Sfântul Euthimie cel Mare. Frescă. Biserica Panaghia Raviotissa din Kastoria.

²⁹ Elka Bakalova, *Scenes from the Life of St. Gerasimus of Jordan in Ivanovo*, în : *Zbornik za Likovne Umetnosti*, Novi Sad, 1985. T. 21. p. 105–122, fig. 3–5, 7–8.

Fig. 5. Medalion cu imaginea Sfântului Gherasim. Menologul pictat în tehnica frescei la Biserica Adormirea Maicii Domnului a mănăstirii Gračanica (Kosovo și Metohia). Cca.1320.

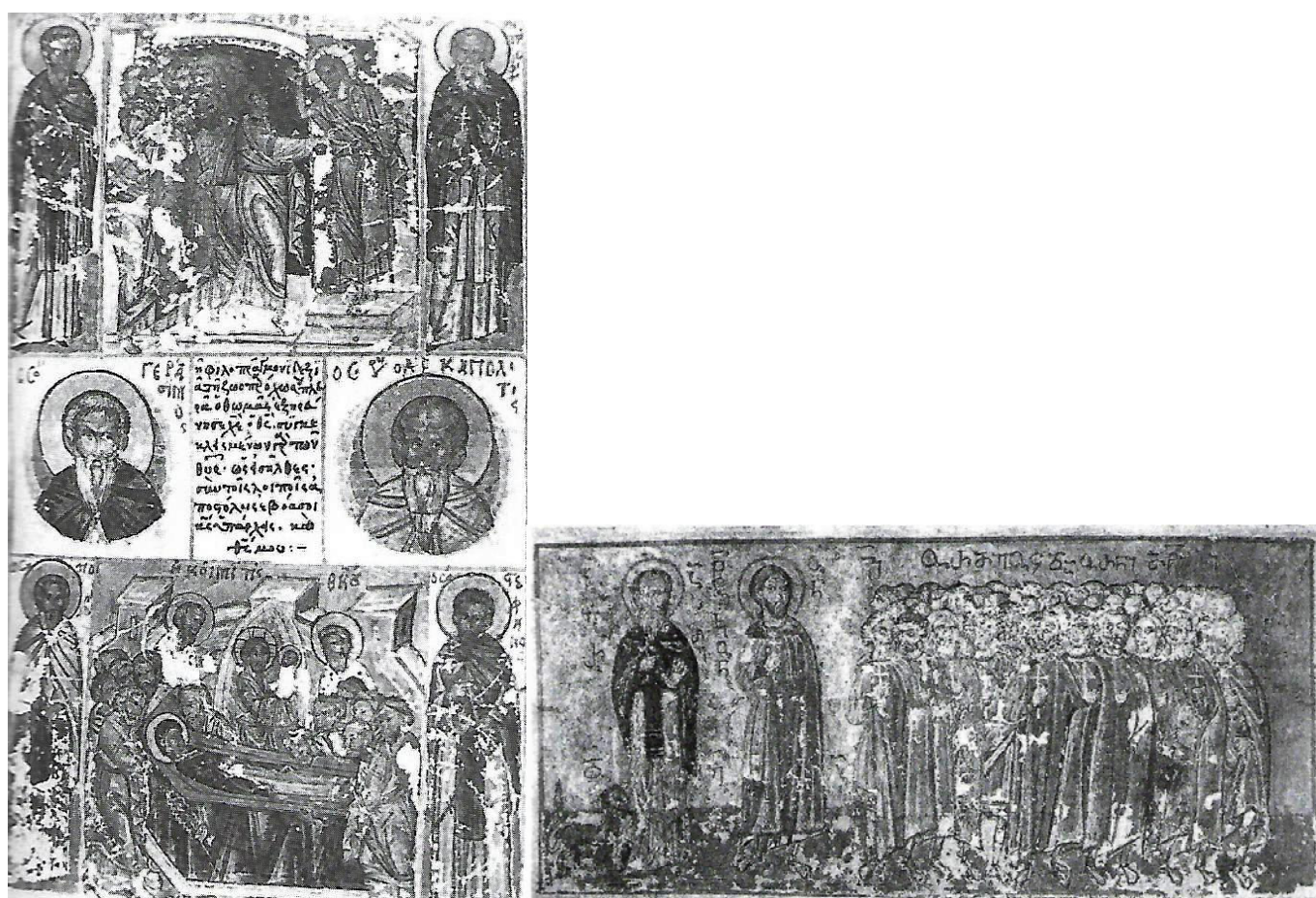

Fig. 6. a) Chipul Sfântului Gherasim înscris în medalion. Manuscrisul greco-georgian al așa-numitei *Cărți athonite de modele* din secolul al XV-lea. Pagina 48r.
b) Sfântul Gherasim, sfântul Conon și mucenicii Amoreei. Vignetă dreptunghiulară din așa-numita *Carte athonită de modele* din secolul al XV-lea. Pagina 102v.

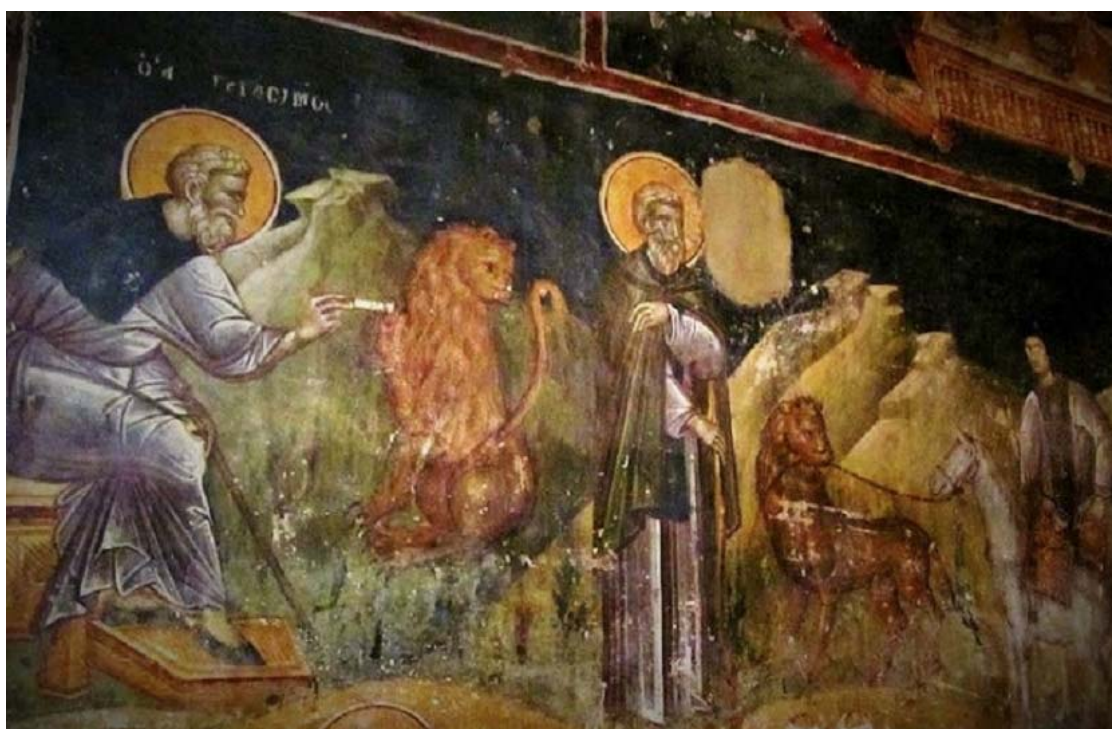

Fig. 7. Ciclul *Viața Sfântului Gherasim*. Picturi murale datate între 1309 și 1319 de la Biserica Sfântul Nicolae Orphanos din Tessaloniki (Grecia).

Fig. 8. Scene din *Viața Sfântului Gherasim*. Capela de nord-est a bisericii rupestre din satul Ivanovo, Bulgaria. Al treilea sfert al secolului al XIV-lea.

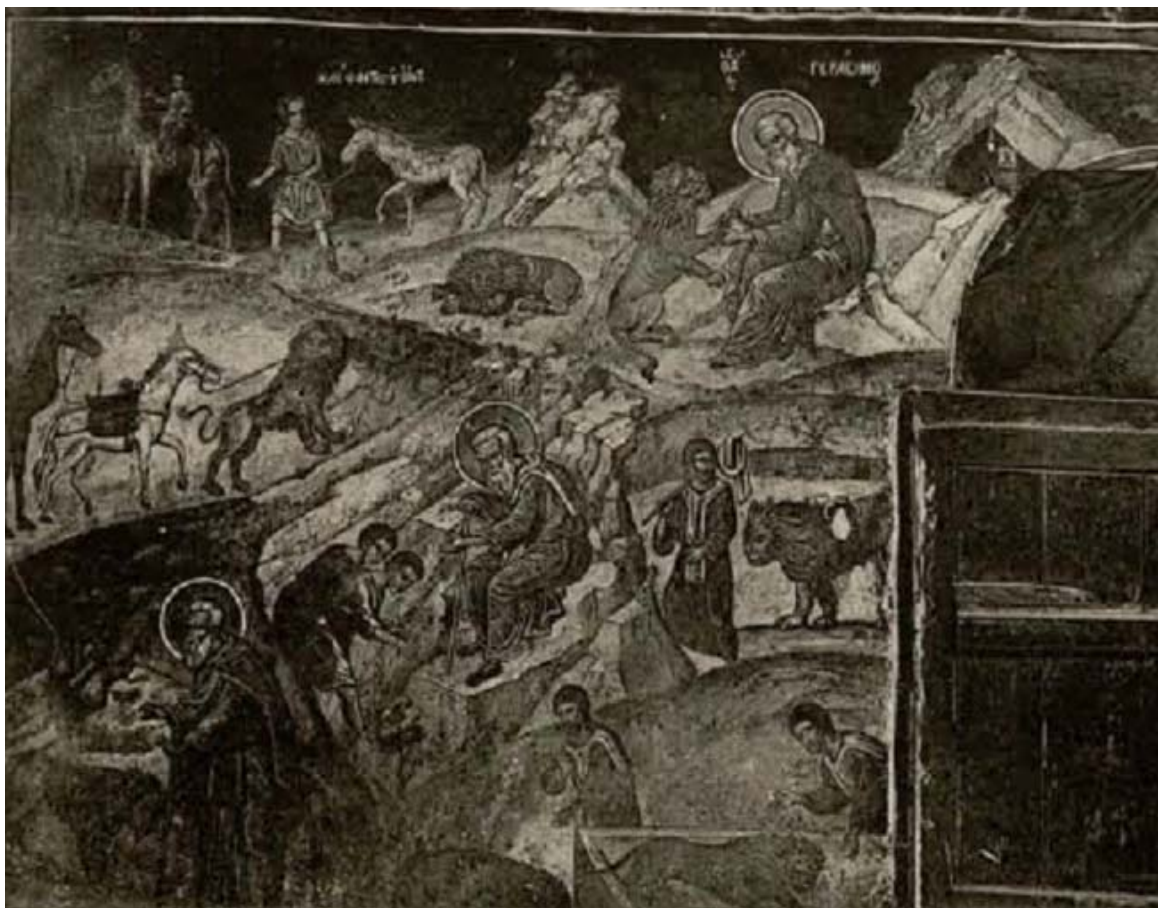

Fig. 9. Scene din *Viața Sfântului Gherasim*. Decorul peretelui de vest al trapezei Marii Lavre athonite. Picturi din 1512.

Scene din *Viața Sf. Gherasim*, pictate în jurul anului 1512, se regăsesc și în decorul trapezei Marii Lavre Athonite³⁰. Judecând după frescele reproduse de Gabriel Millet în cartea sa *Monuments de l'Athos* (rom. *Monumentele de la Athos*), ciclul hagiografic al sfântului este prezentat în detaliu (Fig. 9).

În menologul pictat de la biserica Sfinților Apostoli (actualmente a Mântuitorului) a Patriarhiei din Pec³¹, frescele din anul 1561 ni-l prezintă pe Sf. Gherasim șezând pe un sarcofag și extrăgând ghimpele din laba leului.

În Rusia, scena cu extragerea ghimpelui din laba leului a devenit populară în secolele XVI–XVII, dar merită a fi precizat faptul că epoca apariției acestei compoziții este cu mult mai veche : descoperim scena menționată deja în anul 1161 în frescele Catedralei Schimbarea la Față a mănăstirii Evfrosinievsk din Poloțk³² (Fig. 10) și în anul 1359, în relieful sculptat al așa-numitei Cruci din Liudogoșcensk³³ (Fig. 11).

Pe peretele de nord al bisericii Nașterea Maicii Domnului de la mănăstirea Terapont, frescele lui Dionisie, Teodosie și Vladimir zugrăvite în anul 1502 ni-l prezintă pe Sf. Gherasim în picioare, alături de figura, pe jumătate ștearsă, a leului vindecat de sfânt³⁴ (Fig. 12).

Din prima jumătate a aceluiași secol XIV datează și celebra icoană cu scena extragerii ghimpelui, aflată actualmente la Ierusalim, la biserica Sf. Constantin³⁵ (Fig. 13).

³⁰ Gabriel Millet, *Monuments de l'Athos, I, Les peintures*, Paris, 1927, pl. 140, fig. 2.

³¹ *Православная энциклопедия*, Т. XI, Москва, 2006, p. 168, col. 3.

³² A se vedea site-ul web

http://spas-monastery.by/the_architectural_complex_of_the_monastery/saviour_transfiguration_church/articles_1.php

³³ Анна В. Рындина, *Деревянная скульптура в новгородском храме. Людогощенский крест 1359–1360 годов*, în: *Искусство христианского мира. Сборник статей*. Выпуск 4. — Москва, 2000, p. 225–245.

³⁴ A se vedea site-ul web <http://www.dionisy.com/rus/museum/118/270/index.shtml>

³⁵ A se vedea site-ul web https://newphoenix.ru/clubs/88_svjatoi-prepodobnyi-gerasim-iordanskii-289101.html ou le site <http://iconkuznetsov.ru/index.php?sid=1066>

Fig. 10. Sfântul Gherasim extrăgând spinul din laba leului.
Catedrala Schimbarea la Față a Domnului a Mănăstirii Efrosinievsk din Poloțk. Frescă din 1161.

Fig. 11. Sfântul Gherasim extrăgând spinul din laba leului.
Așa-numita Cruce Liudogoșcensk. Relief sculptat în anul 1359.

Fig. 12. Maestrul Dionisie și fiii săi Teodosie și Vladimir: Sfântul Gherasim.
Frescă din 1502 de pe peretele de nord al Bisericii Nașterea Maicii Domnului a mănăstirii Therapont (Rusia).

Fig. 13. Extragerea de către Sfântul Gherasim a spinului din laba leului.
Icoană bizantină din prima jumătate a secolului al XIV-lea. Biserica Sfântul Constantin din Ierusalim.

Galeria Tretyakov păstrează în fondurile ei alte două valoroase icoane cu scene din viața Sf. Gherasim. Cea mai veche³⁶ (Fig. 14a) dintre ele este datată din prima jumătate a secolului al XVI-lea și are titlul scris cu litere slavone în partea superioară a imaginii : «Преподобный Герасим, иже на Ердане» (rom. „Cuviosul Gherasim de la Erdan (=Iordan)”). În această icoană – asemenea reliefului de pe Crucea din Liudogoșcensk – vedem scena extragerii ghimpelui din laba leului. În prim-planul imaginii vedem malurile Iordanului, imaginea leului și a sfântului Gherasim, reprezentat șezând într-un jilț aurit. Fundalul acestei scene este ocupat de imaginile unui munte stâncos și a mănăstirii întemeiate de sfânt. Nedispunând de câmpuri laterale, această icoană nu conține alte scene din viața sfântului. Cea de-a doua icoană³⁷ (Fig. 14b) cu chipul lui Gherasim de la Iordan este din a 2-a jumătate a secolului al XVII-lea și provine din Nordul Rusiei, aparținând stilului așa-numitelor „Scrieri nordice” (rus. „Severnîie pis'mena”). În câmpul central al acestei icoane este reprezentat sfântul în toată statura, binecuvântând cu mâna dreaptă, ținând un rotulus desfășurat în mâna stângă și cu leul la picioare. Pe câmpurile laterale ale acestei icoane – în 12 scene – este relatată istoria leului sfântului Gherasim: 1. Cuviosul Gherasim bandajează leului piciorul 2. ... Leul conduce măgarul 3. Leul îl pierde pe măgarul cuviosului Gherasim 4. Bărbații din Arabia duc măgarul din preajma leului 5. Gherasim îi dă leului pâine și colivă (сочиво) 6. După pierderea măgarului leul se întoarce smerit, privind în jos 7. Recunoscându-și măgarul, leul i-l aduce cuviosului Gherasim 8. Leul îi aduce lui Gherasim măgarul și cămilele 9. (Când) veni cuviosul Izosim (Zosima) la cuviosul Gherasim, leul căzu la picioarele lui 10. Cuviosul Gherasim binecuvântează leul, iar ultimul se îndepărtează de Gherasim 11. (Când) veni leul la Izosim (Zosima) și, nevăzându-l pe cuviosul Gherasim, începu să lăcrimeze 12. (Când) cuviosul Izosim (Zosima) arată locul mormântului cuviosului Gherasim, iar leul căzu pe mormânt, plânse și muri.

³⁶ Валентина И. Антонова, Надежда Е. Мнева, *Каталог древнерусской живописи. Том второй. XVI – начало XVIII века*, Москва, 1963, cat. 518, p. 126–127 și il. 33;

³⁷ Ibidem, cat. 1047, p. 501–502.

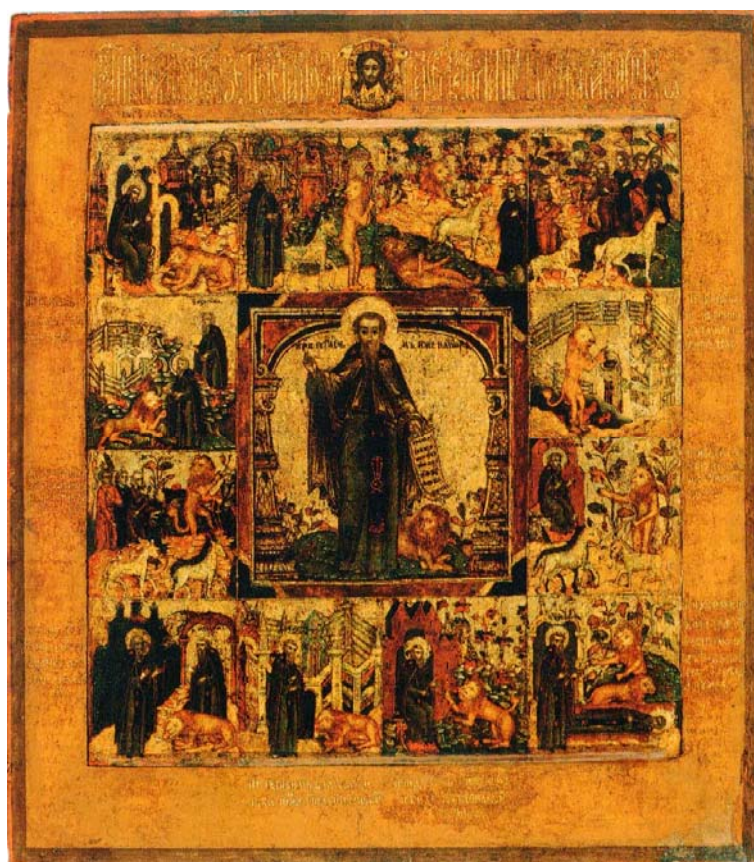

Fig. 14. a) Sfântul Gherasim pe Iordan. Icoană rusă din prima jumătate a secolului al XVI-lea. Atelierul Makarievsk. Transferată în 1929 din Muzeul de icoane I. S. Ostrouhov la Galeria Tretiakov (Moscova, Rusia).
b) Icoană rusă reprezentând scene din *Viața Sfântului Gherasim*. A doua jumătate a secolului al XVII-lea. Galeria Tretiakov (Moscova, Rusia).

Fig. 15. Sfântul Gherasim. Desen din Podlinnik-ul Stroganov. Începutul secolului al XVII-lea (Rusia).

Fig. 16. Sfântul Gherasim pe malul Iordanului. Icoană rusă de la sfârșitul secolului al XVII-lea sau începutul secolului al XVIII-lea. Muzeul din Kolomenskoe (Moscova, Rusia).

De la sfârșitul secolului al XVI-lea sau de la începutul secolului al XVII-lea datează Podlinnikul Stroganov, care include imaginea în toată statura a Sf. Gherasim, cu leul la picioare³⁸ (Fig. 15).

Muzeul din Kolomenskoe (în raza Moscovei) se află în posesia unei interesante icoane de la sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea cu imaginea mănăstirii fondate pe malurile râului Iordan de către sfântul Gherasim³⁹ (Fig. 16). Icoana respectivă este de format orizontal și, pe fundalul ocupat de mănăstirea menționată, include trei episoade din hagiografia sfântului. Astfel, în prim-plan este reprezentat sfântul vindecând leul, iar în planul doi, în jumătatea stângă a compoziției, mai apar alte două episoade, anume: „Cuviosul Zosima îi arată leului locul mormântului Sf. Gherasim” și „Leul moare pe mormântul sfântului”. Tot peisajul, cu silueta albă a mănăstirii – de arhitectură tipic rusească –, este foarte departe de topografia autentică a aridelor peisaje palestiniene.

³⁸ *Строгановский иконописный лицевой подлинник (конца XVI и начала XVII столетия)*, Москва, 1869, Ziua de 5 martie. Vezi : <https://www.booksite.ru/fulltext/strogan/1.pdf>

³⁹ Ольга А. Полякова, *Шедевры русской иконописи XVI – XIX веков*, Москва, 1999, cat. nr. 40.

Fig. 17. a) Sfântul Gherasim cu leul. Ilustrație a zilei de 20 martie din Menologul pictat la mănăstirea Tismana. Secolul al XVI-lea (Țara Românească).

Fig. 17. b) Mucenicia Sfântului Conon. Ilustrație a zilei de 5 martie din Menologul pictat la mănăstirea Tismana. Secolul al XVI-lea (Țara Românească).

Din colecția lui Nikolai Petrovici Lihaciov⁴⁰ provine un Sbornik (rom.: Culegere), de sfârșit de secol XVII, în componența căruia primele 14 foi sunt ocupate de scrierea *Cuvânt despre sfântul Gherasim și despre leul care l-a slujit*⁴¹. Această scriere, aflată actualmente în colecția Filialei din Sankt-Petersburg a Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Federației Ruse, la cota „Sobranie (= rom. Colecția) Lihaciov, Nr. 638”⁴², este inspirată în mare măsură de textul lui Ioan Moshu. Ea conține 12 miniaturi, realizate în 2–3 culori și care amintesc de genul xilogravurii (și a altor tipuri de imprimări) populare, definite în rusește prin termenul de „lubok”. Deși nu a fost încă publicat, acest *Zbornic* din colecția lui Lihaciov este foarte important, or, el reprezintă singurul exemplu (cunoscut în ziua de azi) de manuscris ilustrat – anterior secolului al XVIII-lea (!) – al uneia din variantele *Povestirii despre Sf. Gherasim de la Iordan*.

Secolele al XVIII-lea și al XIX-lea sunt mai bogate în gravuri ce ilustrează imaginea individuală sau scene din viața sfântului. Astfel, din anul 1714 datează gravurile lui Leontii Bunin⁴³, iar din anul 1735 – gravurile lui Ivan Liubețki⁴⁴.

Erminia lui Dionisie din Furna⁴⁵ și *Podlinnik* lui Bolșakov – ambele din secolul al XVIII-lea – nu uită să amintească de Sf. Gherasim. Astfel, *Erminia* îl caracterizează pe sfânt drept „bătrân cu barbă deasă”, sărbătorit „pe 4 martie” iar amintitul *Podlinnik* accentuează similitudinile dintre chipul lui Gherasim de la Iordan cu cel al lui Vlasie, episcopul Sevastiei⁴⁶. Textul recomandat de acest *Podlinnik* pentru filactera sfântului este următorul: „În numele (= în virtutea poruncii) Domnului animalele i se supuneau, după cum i se supuneau și lui Adam”⁴⁷.

În pictura murală din Țările Române imaginea Sf. Gherasim este atestată din secolul al XVI-lea. Nu poate fi însă exclus faptul ca acest sfânt să fi fost reprezentat cu două secole mai devreme, în cadrul Menologului de secol XIV, pictat la catoliconul Mănăstirii Cozia. Din nefericire partea de zugrăveală unde erau reprezentați sfinții comemorați în luna martie este de mult timp distrusă și – în consecință – nu a fost accesibilă cercetătorilor epocii moderne.

La mănăstirile Tismana și Bucovăț, în Țara Românească, chipul Sfântului Gherasim este reprezentat în cadrul Menologurilor pictate. Astfel, la Tismana, în cadrul frescei ce ilustrează data de 20 martie, putem vedea reprezentarea în toată statura a sfântului, cu leul la picioare (Fig. 17a). Cât privește datele de 4 și de 5 martie, ele sunt rezervate – respectiv – imaginii martiriului sfinților Pavel și Iuliana (frescă din care s-a păstrat doar o mică porțiune, în partea dreaptă, cu faldurile veșmintelor sfintei) și imaginii martiriului Sf. Conon (Fig. 17b).

În Menologul de la Bucovăț imaginea Sf. Gherasim ilustrează datele de 5 și de 20 martie. În primul caz (Fig. 18a) sfântul este zugrăvit solitar, fără leu la picioare, binecuvântând cu mâna dreaptă și ținând un rotulus înfășurat în mâna stângă. Imaginea este frontală și-l prezintă pe Gherasim în toată statura. Cea de a doua imagine (Fig. 18b) include doi sfinți și are inscripția slavonă în mare parte erodată. Totuși, Ecaterina Cincheza Buculei a stabilit că aici este vorba de sfinții Nichita Mărturisitorul, episcopul Apoloniei, și de sfântul Gherasim⁴⁸. Ambii sfinți sunt reprezentați în toată statura, ținând rotulus-uri înfășurate. Ca și în cazul precedent – figura leului lipsește. Merită a fi menționată diferența în culoarea vestimentației Sf. Gherasim din cele două imagini: astfel, în fresca corespondentă datei de 5 martie îl vedem pe sfânt îmbrăcat într-o pelerină de un verde pal, pe când în fresca corespondentă datei de 20 martie – într-una cărămiziu-închis.

⁴⁰ *Православная энциклопедия* ... , p. 169, col. 1.

⁴¹ Ad litteram : „a lucrat pentru el”; în slavonă: «Слово о святем Герасиме, ему же лев поработа».

⁴² În limba rusă: Филиал Института Российской Истории Российской Академии Наук (ФИРИ РАН). Собрание Лихачева. № 638.

⁴³ *Православная энциклопедия* ... , p. 169, col. 1.

⁴⁴ Ibidem, col. 2.

⁴⁵ Dionisie din Furna, *Carte de pictură*, București, 1979, p. 199. Atragem atenția cititorului asupra faptului că în prima traducere franceză a cărții lui Dionisie din Furna, făcută de Dr. Paul Durand, Sf. Gherasim este confundat cu Sf. Ieronim (!). Vezi: Denys de Fournia, *Manuel d'iconographie chrétienne grecque et latine avec une introduction et des notes par M. Didron, traduit du manuscrit byzantin « Le Guide de la Peinture » par le Dr. Paul Durand*, Paris, 1845, p. 333.

⁴⁶ *Подлинник иконописный*, Изд. С. Т. Большакова под ред. А. И. Успенского (Ediția lui S. T. Bolșakov în redacția lui A. I. Uspenski). Москва, 1903, p. 77.

⁴⁷ *Православная энциклопедия* ... , p. 169, col. 2.

⁴⁸ Vezi : Ecaterina Cincheza-Buculei, *Sur la peinture du narthex de l'église du monastère de Bucovăț (XVe siècle) : Présence d'un peintre grec ignoré*, în : „Revue Roumaine d'Histoire de l'Art”, Série Beaux-Arts, Tome XXVI, Bucarest, 1990, Pl. II, nr. 117, jour de 20 mars (ziua de 20 martie).

Fig. 18. a) Sfântul Gherasim. Ilustrație a zilei de 5 martie din Menologul pictat la mănăstirea Bucovăț. Secolul al XVI-lea (Țara Românească).

b) Sfântul Gherasim și Sfântul Nichita Mărturisitorul, Episcopul Apolloniei. Ilustrație a zilei de 20 martie din Menologul pictat la mănăstirea Bucovăț. Secolul al XVI-lea (Țara Românească).

În Moldova, cea mai veche reprezentare murală a Sf. Gherasim o găsim în Menologul gropniței de la Dobrovăț (1529), pe peretele de vest (Fig. 19), unde chipul sfântului, cu leul la picioare, ilustrează ziua de 20 martie. Interesantă este inscripția pictată deasupra leului: cuvintele slavone „Zverie emu je porabotu” (rom. „Animalele lui să lucreze...”) – care se citesc bine și azi – indică faptul că aici era ortografiat probabil un text similar jumătății a doua a titlului deja amintitei icoane rusești de secol XVII din colecția mzeului de la Kolomenskoe («Обитель пр[е]подобного Герасима иже на Иордане ему же лев поработа»). Cât privește ziua de 4 martie – aici, la Dobrovăț, ea este consacrată martiriului Sf. Pavel și a surorii sale Iuliana, scena respectivă fiind pictată pe peretele de sud al aceleiași gropnițe.

În Menologul mănăstirii Probota (cca. 1532–1534) inscripția slavonă care indică numele sfântului Gherasim ilustrează în mod corect data de 4 martie. Aici însă s-a produs o ciudată substituție a imaginii unui sfânt, întemeietor de mănăstiri și mort de moarte bună, printr-o scenă de martiriu (Fig. 20), probabil inspirată de martiriul sfinților Pavel și Iuliana, sărbătoriți la aceeași dată. Data de 5 martie la Probota este consacrată Sf. Conon, iar cea de 20 martie – Sf. Teodor (?).

La biserica Sf. Gheorghe a mănăstirii sf. Ioan cel Nou din Suceava (pictura din 1534) datele de 4 și 5 martie sunt ilustrate, respectiv, de martiriul lui Pavel și al Iulianei (Fig. 21a) – pe de o parte – și de mucenicia Sf. Conon, străpuns de suliță (Fig. 21b) – pe de altă parte. Cât privește data de 20 martie, aici ea este ilustrată prin două scene alăturate: în prima – cea din stânga – vedem mucenicia – după cum ne spune textul slavon – a „sfinților părinți” (= a călugărilor) uciși de sarazini la mănăstirea Sf. Sava din Palestina (Fig. 21c); cea de-a doua scenă ni-l prezintă pe Sf. Gherasim, în toată statura, fără leu la picioare, sprijinit într-o cârjă ținută în mâna dreaptă și având palma deschisă a mâinii stângi (Fig. 21d). O imagine similară – oglindită însă simetric – a aceluiași sfânt, *sprijinit în cârjă*, vom găsi și în *Menologul* zugrăvit în anul 1537 la Moldovița, în fresca ce ilustrează aceeași dată calendaristică de 20 martie (Fig. 22).

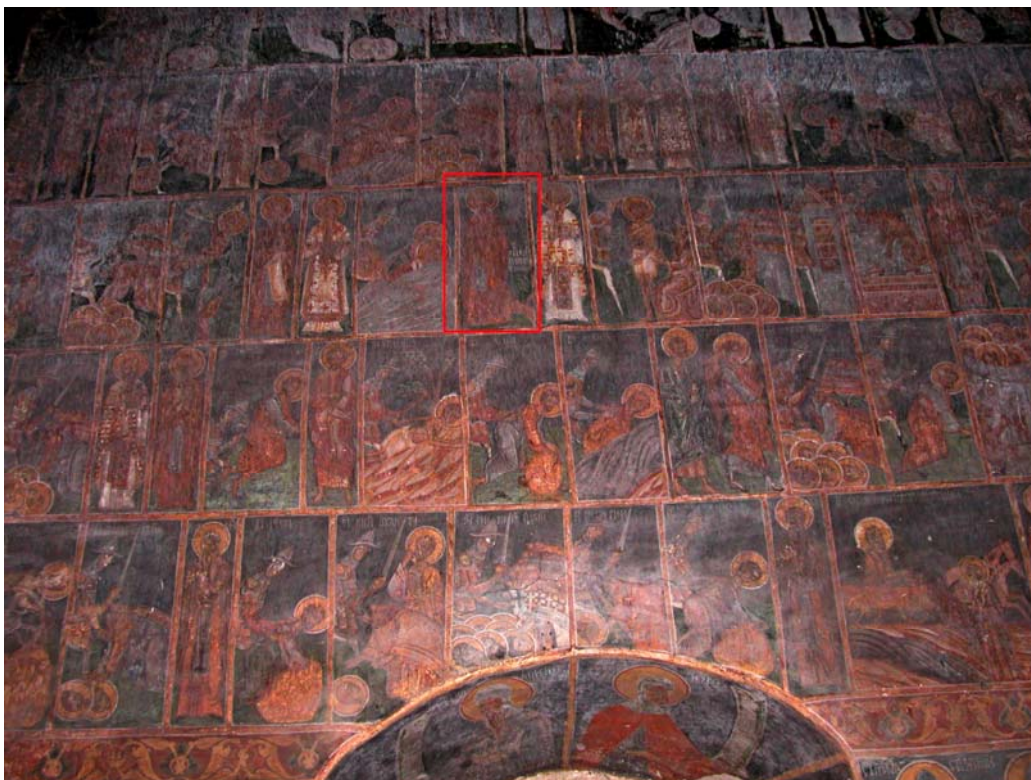

Fig. 19. Sfântul Gherasim. Ilustrație a zilei de 20 martie din Menologul gropniței (peretele de vest) mănăstirii Dobrovăț. Anul 1529 (Moldova).

Fig. 20. Inscripție în limba slavonă indicând numele Sfântului Gherasim și o scenă de martiriu. Ilustrație a zilei de 4 martie din Menologul pictat la mănăstirea Probota. Anii 1532–1534 (Moldova).

Fig. 21. a) Martiriul lui Pavel și al Iulianei. Ilustrație a zilei de 4 martie din Menologul pictat la Biserica Sfântul Gheorghe a Mănăstirii Sfântul Ioan cel Nou din Suceava. Anul 1534 (Moldova).

Fig. 21. b) Martiriul Sfântului Conon, străpuns de lance. Ilustrație a zilei de 5 martie din Menologul pictat la Biserica Sfântul Gheorghe a Mănăstirii Sfântul Ioan cel Nou din Suceava. Anul 1534 (Moldova).

Fig. 21. c) Mucenicia „sfînților părinți” (= „călugări”) uciși de sarazini la mănăstirea Sfântul Sava din Palestina. Partea stângă a ilustrației zilei de 20 martie din Menologul pictat la Biserica Sfântul Gheorghe a Mănăstirii Sfântul Ioan cel Nou din Suceava. Anul 1534 (Moldova).

Fig. 21. d) Sfântul Gherasim. Partea dreaptă a ilustrației zilei de 20 martie din Menologul pictat la Biserica Sfântul Gheorghe a Mănăstirii Sfântul Ioan cel Nou din Suceava. Anul 1534 (Moldova).

Biserica mare a mănăstirii Humor păstrează (pe partea interioară a unuia dintre stâlpi și pe intradosul unuia din arcurile exonartexului) două imagini ale Sf. Gherasim, în toată statura, dar fără leu la picioare (Fig. 23 a și b). Textul de pe filacterele ținute de sfânt în aceste două imagini este unul și același; el reproduce în traducere slavonă un binecunoscut citat din colecția tematică a Apoftegmelor părinților pustiei: *Așa cum un copac nu poate să facă roade dacă este mereu mutat, [tot așa nici monahul care se mută dintr-un loc în altul nu poate să săvârșească virtutea]*⁴⁹.

În decorul suprafeței fațadei de vest a stâlpului sud-vestic al exonartexului aceleiași mănăstiri Humor, mai există încă trei imagini, extrem de șterse, ce ilustrează povestirea referitoare la leul vindecat de sfânt (Fig. 24 a și b). Probabil, pe ceilalți stâlpi ai fațadei existau și alte imagini ilustrând această povestire, însă din nefericire pictura și epigrafiile lor este actualmente iremediabil pierdută. Situate una deasupra alteia, cele trei imagini de pe stâlpul sud-vestic reproduc, în ordine descendentă, scenele „Urmarea de către leu a bătrânului Gherasim”, „Recuperarea măgarului și a încă două cămile” și „Moartea leului pe mormântul sfântului”. Deși imaginile ce ilustrează aceste trei scene sunt, practic, complet erodate, inscripțiile slavone – scrise cu alb pe fundalul cerurilor albastru-închise – ne permit restabilirea conținutului lor. Astfel, textul primei inscripții «ПОДЕННѢСА/И—МИ ЁЛНѢ/ПѢС И ЛѢ — ПОСЛѢДѢЯТИ/СѢ» (rom.

⁴⁹ *Patericul Mare, Apoftegmele Părinților Pustiei – Colecția Tematică, Capitolul VII, Diferite povestiri care ne întăresc în răbdare și bărbăție*, Nr. 73, București, Editura Bizantină, 2015, p. 447.

„ÎNDEMNET [DE] EI, ASEMENEA [UNUI] CÂINE, LEUL [L-]A URMAT [PE] BĂTRÂN”) se referă la episodul domesticirii leului de către sfânt ca rezultat al extragerii spinului din laba animalului, textul inscripției a două «Н ѠБРѢТЕ ЛѢЪ ѠСЛА И ПРИКРЕДЕ И СЪ ДКАМѢ Я БЛАДНѢ СТАРЦѢ» (rom. „ȘI REDOBÂNDI LEUL MĂGARUL ȘI-L ADUSE [ÎMPREUNĂ] CU DOUĂ CĂMILE BĂTRÂNULUI”) – la episodul recuperării de către leu și readucerii la mănăstirea întemeiată de sfânt a măgarului (cândva furat de hoți) și a încă două cămile, iar textul «...ГРѢ ГЕРАСИМѢ...ЛѢЪ» (rom. „MORMÂNTUL [LUI] GHERASIM ... LEUL”) – la episodul final al povestirii, unde este descrisă moartea pe mormântul sfântului Gherasim a leului profund îndurerat.

Fig. 22. Sfântul Gherasim.
Ilustrație a zilei de 20 martie din Menologul pictat la Biserica Buna Vestire a Maicii Domnului a Mănăstirii Moldovița.
Anul 1537 (Moldova).

Fig. 23. a) Sfântul Gherasim. Frescă a stâlpului exonartexului Bisericii Adormirea Maicii Domnului a Mănăstirii Humor. Anul 1535 (Moldova).

Fig. 23. b) Sfântul Gherasim. Fresca pe intradosul unuia din arcurile exonartexului Bisericii Adormirea Maicii Domnului a Mănăstirii Humor. Anul 1535 (Moldova).

Fig. 23. c) Textul sulului ținut de Sfântul Gherasim.
Frescă a stâlpului exonartexului
Bisericii Adormirea Maicii Domnului a Mănăstirii
Humor. Anul 1535 (Moldova).

Fig. 24. a) Imagini extrem de șterse ce ilustrează povestea
leului vindecat de Sfântul Gherasim. Fresce din partea
superioară a fațadei de vest a stâlpului de sud-vest a
exonartexului mănăstirii Humor. Anul 1535 (Moldova).

Fig. 24. b) Imagini extrem de șterse ce ilustrează povestea leului
vindecat de Sfântul Gherasim.
Fresce din partea centrală a fațadei de vest a stâlpului de sud-vest
al exonartexului mănăstirii Humor. Anul 1535 (Moldova).

Fig. 25. a) Sfântul Gherasim. Frescă din registrul inferior al fațadei de sud a Bisericii Buna Vestire a Maicii Domnului a Mănăstirii Moldovița. Anul 1537 (Moldova).

Fig. 25. b) Inscripția în limba slavonă ce indică numele Sfântului Gherasim și scena martiriului. Ilustrație a zilei de 4 martie a Menologului pictat la Biserica Buna Vestire a Maicii Domnului a Mănăstirii Moldovița. Anul 1537 (Moldova).

Fig. 25. c) Mucenicia Sfântului Conon. Ilustrație a zilei de 5 martie a Menologului pictat la Biserica Buna Vestire a Maicii Domnului a Mănăstirii Moldovița. Anul 1537 (Moldova).

Pictura exterioară a bisericii mari a mănăstirii Moldovița îl include pe Sf. Gherasim – reprezentat în toată statura, fără leu la picioare, – în rândul anahoreților și cuvioșilor zugrăviți în registrul inferior al fațadei sudice (Fig. 25a). Inscripția de pe filactera sfântului reproduce același citat din „colecția tematică” a *Apoftegmelor părinților deșertului* ca și cel reprodus în imaginile sfântului respectiv din exonartexul de la Humor.

În Menologul pictat al aceleiași biserici de la Moldovița, formula iconografică aplicată pentru ilustrarea zilei de 4 martie repetă în mare măsură formula – prevăzută pentru aceeași dată calendaristică – de la Probota. Și aici numele Sf. Gherasim este asociat unei scene de martiriu (Fig. 25b). Există însă și unele deosebiri. Dacă la Probota figurau trei martiri cu trei capete decapitate, atunci la Moldovița influența exercitată de iconografia martiriului Sf. Pavel și Iuliana este și mai mare: avem aici reprezentați doar doi mucenici – unul din ei fiind bărbat iar celălalt – femeie. Data de 5 martie – la Moldovița – este consacrată martiriului Sf. Conon (Fig. 25c), iar data de 20 martie – figurii solitare a Sf. Gherasim (Fig. 22). Spre deosebire de cazul de la Dobrovăț, unde sfântul comemorat pe 20 martie avea leul la picioare, aici – ca și la biserica Sf. Gheorghe din Suceava – același sfânt Gherasim se sprijină într-o cârjă (posibil, arhierească), iar animalul lipsește.

Din punctul de vedere al formulei iconografice adoptate, Menologul bisericii Sf. Gheorghe a mănăstirii Voroneț nu se deosebește de cel de la Dobrovăț. În ambele cazuri avem ziua de 4 martie consacrată martiriului sfinților Pavel și Iuliana (Fig. 26a), iar ziua de 20 martie – Sf. Gherasim cu leul la picioare (Fig. 26b). Dar realizarea artistică și gradul de conservare al scenelor respective la cele două mănăstiri diferă substanțial.

Important este faptul că în cazul Voronețului prezența imaginilor Sf. Gherasim nu se rezumă doar la ciclul Menologului. Istoricul de artă român I. D. Ștefănescu⁵⁰ a observat că în pictura exterioară a bisericii Sf. Gheorghe, pe fațada nordică, sub ciclul consacrat *Vieții Sf. Antonie*, avem zugrăvit un întreg ciclu, compus din șase scene ce ilustrează *Povestea leului Sf. Gherasim* (Fig. 27). Starea de conservare a picturii acestor scene, erodate substanțial de vânt și de intemperii, este, totuși, superioară celei de la Humor. Inscripțiile slavone, pictate cu alb de var pe fundaluri azurii, se citesc destul de bine și permit identificarea exactă a fiecărui episod al povestirii. Astfel, în scena din extremitatea stângă a registrului (Fig. 28) putem citi textul «(ЗД)Є ЖИТІЄ/СІТТО ГЕРАСИМ (В)СТРѢТЕ ЛЬВЯ КЪ ПУСТІНН НОЦЬАІ ЄМЪ/НОГЪ» (rom. „AICI E VIAȚA SFÂNTULUI GHERASIM: A ÎNTÂLNIT LEUL ÎN PUSTIU ȘI I-A VINDECAT PICIORUL”) care ne indică faptul că în cazul de față este vorba de episodul extragerii de către sfânt a așchiei din laba rănită a leului. Din pictura celei de-a doua scene a ciclului s-au păstrat doar siluetele dealurilor și a munților stâncoși. O crăpătură verticală, astupată cu mortar, divizează imaginea în două părți. Grație inscripției slavone (Fig. 29) «ЗДЄ ПАСАШЕ/ЛЪЕВЪ СЪЛА НМННШ» (rom. „AICI [CONDUCEA] LEUL MĂGARUL LA PĂSCUT”) putem, totuși, restabili conținutul scenei respective. Cea de-a treia scenă, de asemenea destul de erodată, ne prezintă momentul întoarcerii leului la mănăstire după pierderea măgarului (furat de hoții din Arabia) și a dojenirilor adresate animalului de către Sf. Gherasim, care credea că leul l-a mâncat pe măgar. Inscripția slavonă (Fig. 30) «(З)ДЄ ПРІНДЕ ЛЪЕВЪ Н ЗГЪБЫ СЪЛА Н НАУА ЄГО КАРЯТН СТЕЦЬ» (rom. „AICI VENI LEUL CU MĂGARUL PIERDUT ȘI ÎNCEPU SĂ-L PEDEPSEASCĂ PĂRINTELE”) confirmă indubitabil această interpretare. Starea de conservare a celei de a patra scene nu este mai bună, dar grație inscripției slavone (Fig. 31) «ЗДЄ НЪКІН УЛѢЕВЪ/СІТОМУ КЪНН СЪЛА ДА СЕБОДѢ ЛЪЕВЪ» (rom. „AICI UN ANUME OM ÎI CUMPĂRĂ SFÂNTULUI UN MĂGAR ȘI SLOBOZI LEUL”) înțelegem că în frescă era reprezentat episodul eliberării leului de către ostașul căruia i se făcu milă de animalul forțat de sfânt să presteze lucrul măgarului pierdut (mai exact: să care apă). În cazul celei de-a cincea scene (Fig. 32a), atât inscripția slavonă (Fig. 32b) «ЗДЄ СЪРѢТЕ ЛЪЕВЪ НЗГНБЫШЪ/СЪЛА ПРКЕДЕ ЄГО СЪ КЕБЪДА» (rom. „AICI GĂSI LEUL MĂGARUL PIERDUT ȘI-L ADUSE [ÎMPREUNĂ] CU CĂMILA”), cât și imaginea parțial conservată, confirmă faptul că episodul respectiv al ciclului relatea întoarcerea victorioasă a leului, – ultimul – ținând de căpăstru măgarul recuperat și cămila obținută ca trofeu de la hoții fugari. Ultima – cea de-a șasea scenă a ciclului – ne prezintă episodul morții leului (Fig. 33a). Aici imaginea s-a conservat mai bine, așa că putem distinge silueta lui avva Savatie (în unele variante hagiografice slavone a lui Izosim sau Zosima) care îi arată leului locul mormântului Sf. Gherasim. Textul explicativ slavon (Fig. 33b) «ПРІНДЕ ЛЪЕВЪ КЪ ГРОБЪ/СІТТО ПАДЕ НЯ ГРОБО / Н УМРѢ» (rom. „VENI LEUL LA MORMÂNTUL SFÂNTULUI, CĂZU DEASUPRA MORMÂNTULUI ȘI MURI”) anticipează întrucâtva tristul eveniment ce urma să aibă loc pe mormântul sfântului. În final trebuie să spunem că acest ciclu de la Voroneț pare a fi cea mai amplă și detaliată reprezentare a povestirii referitoare la *leul sfântului Gherasim* din toată pictura monumentală și de icoane de pe teritoriul țărilor române.

⁵⁰ I. D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIXe siècle : Nouvelles Recherches, étude iconographique* (texte), Paris, 1929, p. 48.

Fig. 26. a) Mucenicia sfinților Pavel și Iuliana. Ilustrația zilei de 4 martie a Menologului pictat la Biserica Sf. Gheorghe a Mănăstirii Voroneț. Anul 1547 (Moldova).

Fig. 26. b) Sfântul Gherasim cu leul. Ilustrație a zilei de 20 martie a Menologului pictat la Biserica Sf. Gheorghe a Mănăstirii Voroneț. Anul 1547 (Moldova).

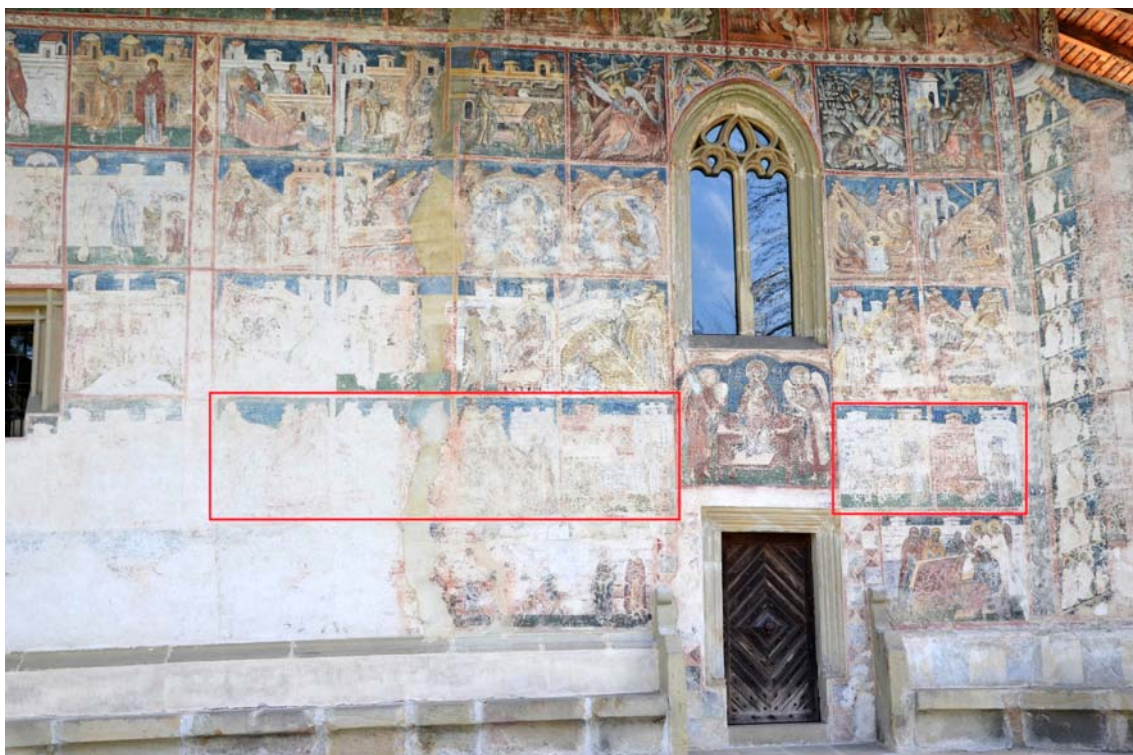

Fig. 27. Ciclul, compus din șase scene, ilustrând povestea leului Sfântului Gherasim. Partea de vest a fațadei de nord a Bisericii Sf. Gheorghe a Mănăstirii Voroneț. Anul 1547 (Moldova).

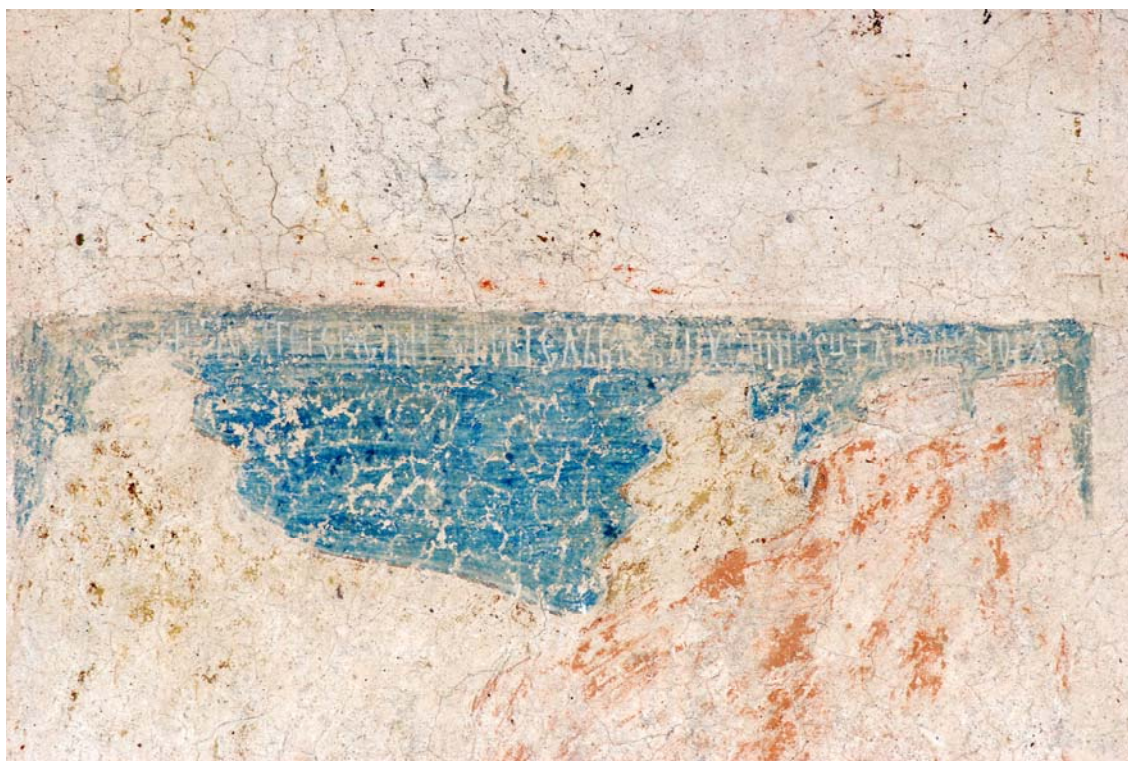

Fig. 28. Inscriptia slavonă din scena situată în partea stângă a registrului cuprinzând Povestea leului Sfântului Gherasim: „Aici e Viața Sfântului Gherasim: a întâlnit leul în pustiu și i-a vindecat piciorul”. Partea de vest a fațadei de nord a Bisericii Sf. Gheorghe a Mănăstirii Voroneț. Anul 1547 (Moldova).

Fig. 29. Inscripția slavonă din scena a doua a registrului cuprinzând *Povestea leului Sfântului Gherasim*: „Aici [conducea] leul măgarul la păscut”. Partea de vest a fațadei de nord a Bisericii Sf. Gheorghe a Mănăstirii Voroneț. Anul 1547 (Moldova).

Fig. 30. Inscripția slavonă a celei de-a treia scene a registrului cuprinzând *Povestea leului Sfântului Gherasim*: „Aici veni leul cu măgarul pierdut și începu să-l pedepsească părintele”. Partea de vest a fațadei de nord a Bisericii Sf. Gheorghe a Mănăstirii Voroneț. Anul 1547 (Moldova).

Fig. 31. Inscripția slavonă din scena a patra a registrului cuprinzând *Povestea leului Sfântului Gherasim*: „Aici un anume om îi cumpără sfântului un măgar și slobozi leul”. Partea de vest a fațadei de nord a Bisericii Sf. Gheorghe a Mănăstirii Voroneț. Anul 1547 (Moldova).

În pictura exterioară a absidei sudice a mănăstirii Râșca, în dreapta imaginii *Scării lui Ioan Sinaitul* (grec.: *Ioan Climax*), zugravul grec Stamatelos Kotronas nu a uitat să prezinte scena extragerii de către Sf. Gherasim a ghimpelui din laba leului. Starea precară de conservare a acestei scene, cât și a scenelor alăturate, împiedică o analiză mai aprofundată. Mai mult decât atât, erodarea frescelor din această parte a ansamblului mural nu ne permite să afirmăm cu certitudine dacă scena respectivă din viața sfântului este una izolată sau face parte dintr-un ciclu mai larg.

Imaginea – de bună calitate – a sfântului Gherasim extrăgând ghimpele din laba leului este amplasată în frescele bisericii Sf. Paraschiva de la Roman în cadrul Menologului pictat, ilustrând data de 4 martie (Fig. 34a). Sfântul este reprezentat aici șezând pe scaun, în fața mănăstirii întemeiate de el. Ilustrarea datei de 20 martie în exclusivitate (!) prin imaginea mucenicilor uciși de sarazini la mănăstirea Sf. Sava (Fig. 34b) probează faptul că în cazul Romanului – spre deosebire de Sf. Gheorghe-Suceava (!) – această dată calendaristică nu mai era legată de comemorarea sfântului Gherasim.

În programul iconografic al mănăstirii Sucevița, imaginea Sf. Gherasim figurează de două ori: în cadrul Menologului din pronaos (Fig. 35) și a registrului inferior al exonartexului. Imaginea din pronaos (peretele de sud, sub arcul de deasupra ferestrei de la sud-est, partea estică) – ce ilustrează data de 4 martie – are unele afinități cu imaginea respectivă de la Roman. Dar există și deosebiri: astfel, sfântul nu mai este așezat într-un scaun sau jilț, ci direct pe stâncă, iar mănăstirea întemeiată de Gherasim nu se mai află în partea stângă, ci în cea dreaptă a fundalului.

Interesantă este și imaginea din exonartex (Fig. 36a). Aici ea ocupă un colț întreg al încăperii și include atât figura sfântului cât și pe cea a leului (Fig. 36b). Gherasim este reprezentat în toată statura, ținând în mâna stângă o filacteră desfășurată (Fig. 36c) pe care stă scrisă traducerea slavonă a „spusei” lui avva Nil din *colecția alfabetică* a *Patericului*: „Nu dori ce crezi tu de cuviință, ci cum îi place lui Dumnezeu [să fie în raport cu tine]”⁵¹ (vezi: *Patericul sau Apoftegmele părinților din pustiu, Despre avva Nil*, 7, cât privește cuvintele dintre parantezele pătrate – ele lipsesc în fresca de la Sucevița). Care a fost motivul atribuirii sfântului Gherasim a acestor cuvinte datorate în realitate lui avva Nil, a existat oare aici o intenție deliberată sau poate că această stare de fapt este doar un simplu joc al hazardului, rămâne a fi o enigmă care – în absența altor exemple de acest gen – nu știu dacă vom fi în stare s-o soluționăm.

⁵¹ *Patericul sau Apoftegmele Părinților din Pustiu. Colecția alfabetică. Text integral* / Traducere, introducere, prezentări și postfață de Cristian Bădiliță, București, 2011, p. 249.

Fig. 32. a) Întoarcerea victorioasă a leului cu măgarul recuperat și cămila obținută ca trofeu. A cincea scenă din registrul care include *Povestea leului Sfântului Gherasim*.
Partea de vest a fațadei de nord a Bisericii Sf. Gheorghe a Mănăstirii Voroneț. Anul 1547 (Moldova).

Fig. 32. b) Inscripția slavonă din scena a cincea a registrului cuprinzând *Povestea leului Sfântului Gherasim*:
„Aici găsi leul măgarul pierdut și-l aduse [împreună] cu cămila”.
Partea de vest a fațadei de nord a Bisericii Sf. Gheorghe a Mănăstirii Voroneț. Anul 1547 (Moldova).

Fig. 33. a) Moartea leului la mormântul Sfântului Gherasim. A șasea scenă din registrul care include *Povestea leului Sfântului Gherasim*. Partea de vest a fațadei de nord a Bisericii Sf. Gheorghe a Mănăstirii Voroneț. Anul 1547 (Moldova).

Fig. 33. b) Inscripția slavonă a scenei a șasea a registrului cuprinzând *Povestea leului Sfântului Gherasim*: „Veni leul la mormântul sfântului, căzu deasupra mormântului și muri”. Partea de vest a fațadei de nord a Bisericii Sf. Gheorghe a Mănăstirii Voroneț. Anul 1547 (Moldova).

Fig. 34. a) Sfântul Gherasim extrăgând spinul din laba leului. Ilustrație a zilei de 4 martie a Menologului pictat la biserica Sfânta Paraschiva din orașul Roman. A doua jumătate a secolului al XVI-lea (Moldova).

Fig. 34.b) Mucenicii uciși de sarazini la mănăstirea Sfântul Sava. Ilustrație a zilei de 20 martie a Menologului pictat la biserica Sfânta Paraschiva din orașul Roman. A doua jumătate a secolului al XVI-lea (Moldova).

Fig. 35. Sfântul Gherasim extrăgând spinul din laba leului. Ilustrație a zilei de 4 martie a Menologului pictat la Biserica Învierea Domnului a Mănăstirii Sucevița. Anul 1596 (Moldova).

Fig. 36. a) Sfântul Gherasim cu leul. Frescă din registrul inferior al exonartexului Bisericii Învierea Domnului a Mănăstirii Sucevița. Anul 1596 (Moldova)

Fig. 36. b) Leul Sfântului Gherasim. Frescă din registrul inferior al exonartexului Bisericii Învierea Domnului a Mănăstirii Sucevița. Anul 1596 (Moldova).

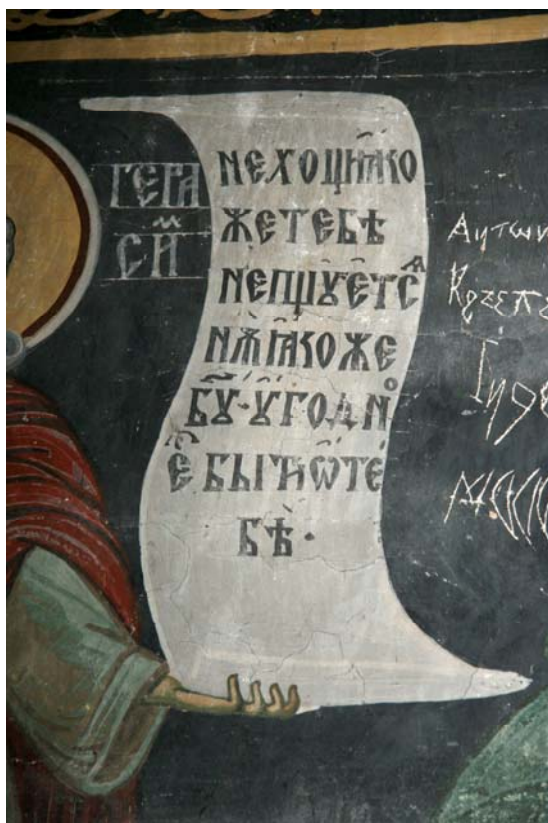

Fig. 36. c) Textul slavon al sulului desfășurat ținut de Sfântul Gherasim: „Nu dori ce crezi tu de cuvîntă, ci cum îi place lui Dumnezeu”. Registrul inferior al exonartexului Bisericii Învierea Domnului a Mănăstirii Sucevița. Anul 1596 (Moldova).

BIBLIOGRAFIE

- Bibliotheca Hagiographica Graeca**, Nr. 693, Nr. 694, Nr. 695, Nr. 696, Nr. 696c.
- Lexikon der christlichen Ikonographie**. Band 6. Rom, Freiburg, Basel und Wien, 1974.
- Православная энциклопедия**, Т. XI, Москва, 2006.
- Bakalova, Elka**, *Scenes from the Life of St. Gerasimus of Jordan in Ivanovo*, în: *Zbornik za Likovne Umetnosti*, Novi Sad, 1985. T. 21.
- Cincheza-Buculei, Ecaterina**, *Sur la peinture du narthex de l'église du monastère de Bucovăț (XVIe siècle) : Présence d'un peintre grec ignoré*, în : „Revue Roumaine d'Histoire de l'Art”, Série Beaux-Arts, Tome XXVI, Bucarest, 1990.
- Denys de Fournia**, *Manuel d'iconographie chrétienne grecque et latine avec une introduction et des notes par M. Didron, traduit du manuscrit byzantin « Le Guide de la Peinture » par le Dr. Paul Durand*, Paris, 1845.
- Đurić, Vojislav J.**, *Fresques médiévales à Chilandar*, în *Actes du XIe congrès international des études byzantines*, III, Beograd, 1964.
- Kühnel, Gustav**, *Wall Painting in the Latin Kingdom of Jerusalem (Frankfurter Forschungen zur Kunst)*. Berlin, 1988.
- Mango, Cyril and Hawkins, Ernest J. W.**, *The Hermitage of St. Neophytos and its Wall Paintings*, în: *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 20, 1966.
- Millet, Gabriel**, *Monuments de l'Athos, I, Les peintures*, Paris, 1927.
- Moshu, Ioan**, *Limonariul sau Livada Duhovnicească*, Alba Iulia, 2014.
- Palladie**, Episcop de Elenopolis din Bitinia, *Lavsaiconul. Viețile Sfinților și Părinților de la Pustie*, București, f. a.
- Patericul Mare, Apoftegmele Părinților Pustiei** – Colecția Tematică. București, Editura Bizantină, 2015.
- Patericul sau Apoftegmele Părinților din Pustiu**. Colecția alfabetică. Text integral / Traducere, introducere, prezentări și postfață de Cristian Bădiliță, București, 2011.
- Ștefănescu, I. D.**, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIXe siècle : Nouvelles Recherches, étude iconographique (texte)*, Paris, 1929.
- Tomeković, Svetlana**, *Notes sur saint Gerasime dans l'art byzantin*, în *Zbornik za Likovne Umetnosti*, Novi Sad, 1985, T. 21.
- Στυλιανός Πελεκανίδης**, *Καστοριά. Βυζαντινά τοιχογραφία*, Θεσσαλονίκη, 1953.
- Ανδρέας, Ευγγόπουλος**, *Οι τοιχογραφίες του Αγίου Νικολάου Ορφανού Θεσσαλονίκης*, 'Αθήναι, 1964.
- Ανδρέας Ευγγόπουλος**, *Αί τοιχογραφίαι τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας*, Θεσσαλονίκη, 1973.
- Антонова, Валентина И., Мнева, Надежда Е.**, *Каталог древнерусской живописи. Том второй. XVI – начало XVIII века*, Москва, 1963.
- Евсеева, Лилия М.**, *Афонская книга образцов XV века*, Москва, 1998.
- Лифшиц, Лев И., Сарабьянов, Владимир Д., Царевская, Татьяна Ю.**, *Монументальная живопись Великого Новгорода: Конец XI - 1-я четверть XII в.*, СПб., 2004. Раздел 2 [Описание живописи].
- Мијовић, Павле** (Mijović, Pavle), *Менолог : историјско-уметничка истраживања (Ménologe : Recherches iconographiques)*, Beograd, 1973.
- Подлинник иконописный**, Изд. С. Т. Большакова под ред. А. И. Успенского. Москва, 1903.
- Полякова, Ольга А.**, *Шедевры русской иконописи XVI - XIX веков*, Москва, 1999.
- Привалова, Екатерина Л.**, *Роспись Тимотесубани. Исследование по истории грузинской средневековой монументальной живописи*, Тбилиси, 1980.
- Строгановский иконописный лицевой подлинник** (конца XVI и начала XVII столетия), Москва, 1869.
- Рындина, Анна В.**, *Деревянная скульптура в новгородском храме. Людогощенский крест 1359–1360 годов*, în: *Искусство христианского мира. Сборник статей*. Выпуск 4. — Москва, 2000, p. 225–245.

